

НА КНИЖКОВИХ МЕРИДІАНАХ

Дмитро Веденєєв
(Київ)

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ (1917-1920)

Історія розвідки і контррозвідки української державності 1917-1920 рр. і зараз залишається справжньою «білою плямою» минулого. Радянська історична наука, приділяючи чималу увагу дослідженню історії органів ВНК-ОДПУ-НКВС-КДБ, обминала процес створення та оперативної діяльності спецслужб національно-демократичної державності в Україні або торкалася їх минулого лише з позицій пануючих тоді ідеологічних стереотипів. В історіографії ж української діаспори, незважаючи на солідні доробки в галузі дослідження історії державотворення та військової історії України, також немає наукових праць із згаданої проблематики.

В останні роки потреба всебічного наукового забезпечення розбудови органів безпеки сучасної України викликала необхідність ґрунтовного аналізу історичної спадщини та професійного досвіду попередників. З'явилася низка наукових праць, в яких розглядаються історія розвідки, контррозвідки, військової контррозвідки й військової дипломатії України, спеціальних підрозділів повстансько-підпільного руху в Україні періоду національно-демократичної революції¹.

Найважливішою передумовою об'єктивного відновлення історії спецслужб України зазначеного періоду є пошук, систематизація та залучення до наукового обігу документальної спадщини цих структур. Першим кроком на шляху ознайомлення науковців й зацікавлених читачів з документами вітчизняних спецслужб 1917-1921 рр. став вихід збірника документів і матеріалів, підготовленого фахівцями Інституту підготовки кадрів (зараз – Академії) Служби безпеки України (Розвідка і контррозвідка України. 1917-1921 рр. Збірник документів і матеріалів / За ред. В.С.Сідака. – К.: Ін-т СБ України, 1995. – 167 с).

Структурно збірка складається з вступної статті ректора Академії СБУ генерал-майора, професора В.Сідака і чотирьох розділів: «Документи періоду Центральної Ради УНР (березень 1917 – квітень 1918 рр.); «Документи періоду Української держави гетьмана П.Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.); «Документи періоду Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1920 рр.)»; «Документи повстансько-партизанського штабу УНР (кінець 1920-1921 рр.)».

Документи, що увійшли до видання, зберігаються у фондах Центральної Ради, Генерального Секретаріату УНР, відомств внутрішніх, військових та іноземних справ Української Держави та Директорії УНР

(Центральний державний архів вищих органів влади України), мікрофільмів з документів повстансько-партизанського штабу (ППШ) в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, слідчих справах членів урядів Директорії УНР в Державному архіві СБУ.

Фактично всі з наведених у збірці документів вперше залучаються до наукового обігу. В зв'язку з цим науковці України отримали реальну можливість ознайомитися з документами ППШ, котрі нещодавно потрапили до нас у мікрофільмах з Бібліотеки народової у Варшаві.

Оприлюднені документи різноманітні за змістом: це акти по розбудові окремих спеціальних служб та органів, організаційно-штатний устрій структур розвідки, контррозвідки, військової дипломатії та спецпідрозділів повстанського руху, службові директиви та інструкції, документи особового складу, проекти вдосконалення форм і методів роботи спецслужб, звіти про їх оперативну роботу та конкретні акції. Такий підбір документів дозволяє простежити процес організаційного становлення української розвідки й контррозвідки, їх практичну діяльність, дає змогу проаналізувати розвиток тогочасних уявлень щодо професійного інструментарію спецслужб.

Зрозуміло, що зазначене документальне видання не може претендувати на всеохоплююче висвітлення архівної спадщини українських спецслужб 1917-1921 рр. Сучасні дослідники в Україні, на жаль, не мають у своєму розпорядженні всього масиву їх документів. Внаслідок громадянської війни, евакуацій українських урядів, переходу Державного центру УНР до еміграції та інших драматичних обставин чималу частину документів було втрачено або розпорошено по різних архівосховищах зарубіжних країн.

Яскравий цьому приклад – доля документів повстансько-партизанського штабу УНР В 1944 р., при відступі німецьких військ зі Львова, документи ППШ та інші фонди Наукового товариства ім. Шевченка було вивезено до Німеччини. Однак, під час транспортування їх по території Польщі, автоколона потрапила під бомбардування і документи тривалий час перебували у непристосованих приміщеннях. Нарешті, вони потрапили до Бібліотеки народової у Варшаві і зберігалися там у невпорядкованому вигляді як частина т.зв. «Військового архіву». Завдяки зусиллям співробітників ЦДІА України у м. Львові, мікрофільми з документів ППШ нарешті повернулися на Батьківщину. До речі, у тому ж «Військовому архіві» перебувають й досі документи штабу Української галицької армії, в рамках якого також діяли відповідні розвідувальні підрозділи.

Робота по пошуку і публікації архівної спадщини українських спецслужб триває. Зараз співробітниками Академії СБУ здійснюється підготовка другого випуску збірника документів з історії розвідки і контррозвідки 1917-1920 рр. До нього мають увійти документи контррозвідувальних підрозділів державної варти гетьмана П.Скоропадського, розвідувальні звіти української дипломатії з Кубані (1918 р.), документи державної жандармерії Західно-Української Народної

Республіки .

Спільно з Інститутом історії України НАН України ведеться робота по підготовці до друку документів радянських органів держбезпеки в Україні. Документальні матеріали залучаються до викладання курсантам і слухачам Академії СБУ нової учбової дисципліни – «Історія розвідки і контррозвідки в Україні».

Примітки

¹ Веденєєв Д. З історії розвідки і військової дипломатії України // Розбудова Держави. – 1993. – № 9; його ж: З секретною місією // Старожитності. – 1995. – № 3-4; Сідак В.С. Спецслужби України часів національної революції 1917-1920. – К., 1994; Сідак В.С., Степанков В.С. З історії Української розвідки та контррозвідки (Нариси). – К., 1995; Сідак В.С. Контррозвідка останнього гетьмана. – К., 1995; його ж: Повстансько-Партизанський Штаб Державного Центру УНР в еміграції (1921 р.). – К. 1995; його ж: На варті військової таємниці // Розбудова Держави. – 1994. – № 1; його ж: З історії військової дипломатії Директорії УНР // З архівів ВЧК-ОГПУ-НКВД... – 1995. – № 1; Сідак В., Сирота А. Так народжувалися спецслужби // Військо України. – 1994. – № 1; Табачник Д., Веденєєв Д. Репрезентанти Війська Українського // Військо України. – 1993. – № 2-3 та інші.